

MÜCERREDÜ MAKÂLÂT

sında ortak bir kavram olan “fıkıh” kelimesinden hareketle dinî hükümlerin bilinmesinde kitap, sünnet, icmâ ve kıyas-tan söz edildikten sonra muhkem ve müteşâbih, hakikat ve mecaz ve ef’âl-i nebînin bağlayıcılığı üzerinde durulmuş, usûl-i fikhin bahislerine işaret edilmiş ve nesih konusuna bakış yapılmıştır. Kitabın üçte birinden fazla bir hacme sahip bulunan sekizinci bölüm çeşitli konulara ayrılmıştır. Bu bölümde atomun (cüz-i lâ yetecez-zâ) varlığı, cisim ve onun hakkında verilen hükümler, bekâ-fenâ, oluşlar-renkler, mevcûd-ma’dûm, arazların cevherde bulunma zorunluluğu, kûmûn-zuhûr, halâ-melâ, zaman-mekân, yerin hareketsiz bir şekilde boşlukta durması ve bunun sebepleri gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Eser, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin zamanımıza ulaşmayan otuz iki kitabından istifa edilerek hazırlanmış olması bakımından önemlidir. Eş'arî'nin *Maḳâlât* ve *el-Lüma'* adlı kitaplarına atfen verilen bilgiler (s. 87, 93) bugün elde bulunan bu kitaplarda aynen mevcuttur (*Maḳâlât*, s. 214; *el-Lüma'*, s. 57). Bununla birlikte 330 sayfalık eserin sadece yetmiş sekiz sayfasında görülen kitap atıfları, *Mücerredü Maḳâlât*'in muhtevasının en çok dörtte birinin Eş'arî'ye ait kitaplara dayandığını, diğer kısımlarının ise isnad kullanmaksızın, “Şöyle bir kanaate sahipti” gibi ifadelerle ona izâfe edildiğini göstermektedir. Süleymaniye (Fâtih, nr. 2894), Âtîf Efendi (nr. 1372) ve Köprülü (nr. 856) kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcut olan *Mücerredü Maḳâlât* Ârif Hikmet Kütüphanesi'ndeki nüshası (Tevhîd, nr. 253) esas alınarak Daniel Gimaret tarafından neşredilmiştir (Beirut 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fûrek, *Mücerredü Maḳâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (nşr. D. Gimaret), Beirut 1987; Eş'arî, *Maḳâlât* (Ritter), s. 214; a.m.f., *el-Lüma'* (nşr. R. J. McCarthy), Beirut 1953, s. 57, 59; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 3; Sezgin, *GAS*, I, 611.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MÜCESSİME

(المجسمه)

Allah'ı cisim olarak düşünenleri veya O'na cismanî özellikler nisbet edenleri ifade eden bir terim.

Sözlükte “gövdesi büyük olmak” anlamındaki *cesâme* kökünden isim olan *cism* “insan, hayvan vb.nin maddî varlığını oluşturan şey, ceset, beden” demektir. Aynı

kökten türeyen *tecsîm* “bir şeyi cisim olarak düşünmek, onun üç boyutlu olduğunu kabul etmek” mânasına gelir (*Lisânü'l-'Arab*, “csm”, “csd” md.leri; *Kâmus Tercümesi*, IV, 218). Buna göre *mücessime* *tecsîm* görüşünü benimseyen grup veya kişileri ifade eder.

Allah'ın sadece zihinde değil gerçekte de mevcut olduğunu belirtmek ve insan aklının soyut bir varlığı tasavvurdaki aczi karşısında zihinde bir fikir uyandırmak üzere Allah'a *istivâ* (arş üzerinde karar kılma), *nü-zûl* (yukarıdan aşağıya inme) gibi fiillerle *yed*, *vech*, *ayn* (el, yüz, göz) gibi organlar nisbet eden naslar sebebiyle ilk dönemlerden itibaren ulûhiyyet konusunda çeşitli anlayışlar ortaya çıkmıştır. İlahî sıfatları, inkâra götüreceği şekilde *te'vile tâbi* tutan Muatila'ya karşılık O'na cismanî nitelikler izâfe eden *Mücessime* de aşırı bir grup olarak zuhur etmiştir. Bu anlayışın doğmasının sebepleri arasında nasları hakikat-mecaz ayırımına gitmeksizin zâhirine göre yorumlama, koyu bir antropomorfik anlayışa dayalı ulûhiyyet fikrine sahip bulunan Yahudiliğin tesirinde kalma ve Kur'an'ın tevhid ilkesini akfî bakımdan yeterince temellendirememesi şeklinde üç ana faktörden söz etmek mümkündür (M. Ramazan Abdullah, s. 511-512).

Müstakil bir fırkayı belirtmekten ziyade çeşitli gruplar içinde *tecsîme* dayalı anlayışları kabul edenleri niteleyen *mücessime*, bazı kelâm ve mezhepler tarihi kaynaklarında “müşebbihe” terimiyle eş anlamlı gibi kullanılmıştır. Meselâ Mâtürîdî, Allah'ı cisim olarak ananlardan söz ederken *mücessime* yerine *müşebbihe* demeyi tercih etmiş (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 159, 187), aynı şekilde Âmidî *tecsîmle* ilgili gördüğü bütün şahıs ve grupları “Müşebbihe” başlığı altında incelemiştir (*Ebkârü'l-efkâr*, III, 92-94). Abdülkâhir el-Bağdâdî, itikadî konuları şahsî telakkilerine göre yorumlayan fırkalar (ehl-i ehvâ) arasında saydığı *Mücessime*'yi (*el-Farḳ*, s. 361) aynı başlık altında incelemiştir (a.g.e., s. 225), Şehristânî de benzer bir yol takip etmiştir (*el-Milel*, I, 5, 92-99). Buna karşılık Eş'arî *tecsîm* telakkisini benimseyenleri “Mücessime” başlığı altında ele almıştır (*Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 281 vd.). Esasen Allah'a bazı cismanî özellikler nisbet etmekle O'nu yaratılmışlara benzetmek arasında mantıkî bir irtibat bulunmakla birlikte *müşebbihe* teriminin daha kapsamlı olduğunu belirtmek gerekir. *Mücessime*'nin en belirgin özelliği Allah'ın cismanî niteliklere sahip olduğunu söylemesi veya O'na en, boy ve

derinlik gibi cismanî vasıflar izâfe etmesidir.

Kaynaklarda *tecsîm* anlayışının genellikle Şîa'dan çıktığı belirtilmektedir. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda *tecsîme* dayalı fikirleri ilkin ortaya atan kişinin Abdullah b. Sebe olduğu ileri sürülmüştür. Abdullah b. Sebe, Hz. Ali'nin ilâhîliğini iddia ederken dolaylı biçimde Allah'a cismaniyet nisbet etmiştir (Bağdâdî, s. 225). *Mücessime*'nin Şîa'dan çıkan en önemli temsilcisi Hişâm b. Hakem'dir. Cisim terimini var olan her şey için kullanan Hişâm Allah'ı da genişliği, derinliği ve uzunluğu bulunan bir cisim şeklinde düşünmüştür. Ona göre Allah rengi, kokusu ve dokunma özellikleri bulunan bir varlık olup hareket eder, durur, oturur ve kalkar. Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, Hişâm'ın Ebûkubeyns dağının Allah'tan daha büyük olduğunu söylediğini belirtir. İbnü'r-Râvendî de Allah'ın bazı yönleriyle yarattığı cisimlere benzediğini iddia etmiştir (Eş'arî, I, 281). Şîi kökenli Hişâm b. Sâlim el-Cevâfîkî, Allah'ın insan şeklinde sonlu ve sınırlı bir nur mahiyeti taşıdığını, insan gibi beş duyu ve organlara sahip bulunduğunu ileri sürmüş, daha başka antropomorfik tasvirler de yapmıştır (a.g.e., I, 283; Bağdâdî, s. 227-228). Mezhepler tarihi kaynaklarında değişik *tecsîm* anlayışlarını benimseyen birçok aşırı Şîi fırkadan söz edilmiştir. Bunların içinde Allah'ı nurdan bir insan suretinde tasvir edip yüzü dışında bütün organlarının zeval bulacağını söyleyen Beyâniyye'yi, yüzünün harflere benzediğini iddia eden Mugiriyye'yi, kendisinin rabbine benzediğini rabbin eliyle başını meshettiğini iddia eden Ebû Mansûr el-İclî'ye nispet edilen Mansûriyye'yi, ayrıca hulûl anlayışını benimseyen fırkaları zikretmek gerekir (Bağdâdî, s. 226; İsferyânî, s. 119-120).

Teccîmî çağrıştıran görüşleri kabul eden kimselerin Haşviyye arasında çıktığı da belirtilmektedir. Dönemlere ve bölgelere göre farklılık arzettiği için Haşviyye telakkisinin sınırlarını belirlemek güçtür. Ancak bunların dinî konularda akıl yürütme-yi reddedip nasların zâhirine bağlı kaldıkları, bu sebeple haberî sıfatları olduğu gibi benimserken *tecsîm* ve *teşbihe* saptıkları kabul edilmektedir. Bir kısmı ehl-i hadîs içinden çıkan ve *Mücessime* temsilcileri olarak da sayılan bu gruba mensup Mudar b. Muhammed el-Küfî, Kehmes b. Hasan el-Basrî, Ahmed b. Atâ el-Hüceymî, Allah ile karşılaşip tokalaşmanın mümkün olduğunu, ileri derecede ihlâs ve riyâzet sayesinde müslümanların dünyada ve âhirette O'nunla kucaklaşabileceklerini id-

dia etmişlerdir (Şehristânî, I, 93). Mezhebî kimliğiyle ilgili farklı rivayetler bulunan Mukâtil b. Süleyman da makâlât kitaplarında Mücessime mensubu diye tanıtılır. Mukâtil, arşî maddî bir mekân olarak tanımlayıp Allah'ın onun üzerine oturduğunu söylemiş, Allah'ı eti ve kanı olan bir cisim biçiminde tasvir etmiştir (Süheyr Muhammed Muhtâr, s. 124-125). Mücessime içinde değerlendirilen önemli bir şahsiyet de Muhammed b. Kerrâm ve ona nisbetle anılan Kerrâmiyye fırkasıdır. İbn Kerrâm zatıyla kâim olan her şeyin cisim diye bildiğini, bu mânada Allah için de cisim denilebileceğini söylemiştir. Fakat bu anlayışın sadece terminoloji açısından yanlış olduğunu söylemek gerekir. Muhammed b. Kerrâm, ilgili âyeti (Tâhâ 20/5) yorumlarken Allah'ın arşa temas ettiğini ve arşin O'nun mekânı olduğunu, Allah için hareket etme, halden hale geçme (tahavvül) ve inişin (nüzü'l) imkân dahilinde bulunduğunu iddia etmiştir. Şehristânî'nin kaydettiğine göre Kerrâmiyye fırkalarının çoğu Allah için cisim ifadesini kullanmış, ancak O'nun sonlu olup olmadığı konusunda aralarında ihtilâf çıkmıştır (*el-Milel*, I, 100-101).

Kelâm âlimleri, haberî sıfatları naslardaki ulûhiyyet anlayışı çerçevesinde ve dil kurallarına uygun biçimde te'vile tâbi tutmuş, Allah'a doğrudan cisim isnadında bulunan yahut haberî sıfatları zâhirî haliyle benimseyip sonuçta teccime düşen grupları eleştirmiştir. Allah cisim olmadığı gibi cismanî özellikler de taşımaz. Çünkü cisim birleşik olup mekânda yer tutar. Varlığı için cüzlerin ve parçaların bir araya gelmesine muhtaç olmak, varlığını sürdürmek için mekânda veya boşlukta yer tutmak gibi yaratılmışlık özelliklerini kâinatın yaratıcısına nisbet etmek ulûhiyyet anlayışıyla bağdaşmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "csm", "csd" md.leri; *Kâmus Tercümesi*, IV, 218; Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1411/1990, I, 281-297; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 159, 187; Bağdâdî, *el-Farâğ* (Abdülhamîd), s. 225-230, 361; İsfereyînî, *et-Tebşîr* (Hût), s. 119-121; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *eş-Şâmil* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr v.dğr.), İskenderiye 1969, s. 287-299, 425-427; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşîratü'l-edille* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 1993, I, 158-159; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 5, 92-101; Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr* (nşr. Ahmed Muhammed el-Mehdî), Kahire 1422/2002, III, 93-97; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Min-hâcû's-sünne* (nşr. M. Reşad Sâlim), Riyad 1406/1986, I, 238-243; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* (nşr. M. Bedreddin en-Na'sânî), Kahire 1325/1907 → Kum 1991, VIII, 25-26; Süheyr Mu-

hammed Muhtâr, *et-Tecsim 'inde'l-müslimin*, [baskı yeri yok] 1971 (Şirketü'l-İskenderiyye), s. 121-133; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 168-172; M. Ramazan Abdullah, *el-Bâküllânî ve ârâ'ühü'l-kelemiyye*, Bağdad 1986, s. 510-522; Semîh Dügaym, *Mevsû'atü muştalahâti 'ilmi'l-kelemi'l-İslâmî*, Beyrut 1998, I, 311-312, 419-423; J. M. S. Baljon, "Qur'anic Antropomorphisms", *IS*, XXVII/2 (1988), s. 119-127; R. Strothmann, "Teşbih", *İA*, XII/1, s. 193-196; Mustafa Öz, "Hişâm b. Hakem", *DİA*, XVIII, 154; Sönmez Kutlu, "Kerrâmiyye", a.e., XXV, 294.

İLYAS ÜZÜM

MÜCEVVED

(bk. CEYYİD).

MÜCEVVEZE

(مجوزة)

30-35 cm. boyunda, yukarıya doğru genişleyen yuvarlak şekilli, üzerine beyaz tülbent çekilen bir çeşit kavuk

(bk. KAVUK).

MÜCEZZER b. ZİYÂD

(مجذّر بن زياد)

Mücezzer b. Ziyâd b. Amr el-Belevî (ö. 3/625)

Sahâbî.

Asıl adının Abdullah olduğu, kısa boyu ve şişmanlığından dolayı "Mücezzer" lakabıyla anıldığı söylenmektedir. Belî kabilesine mensubiyeti sebebiyle Belevî nisbesiyle anıldı. Hazrec kabilesinden Avfoğulları'nın müttefiki sıfatıyla Medine'de yaşadı. İslâm'a girmeden önce iyi bir binici ve cesur bir savaşçı olarak tanınan Mücezzer, milâdî 617 yıl civarında Evs kabilesinden Süveyd b. Sâmit'i öldürmesi yüzünden Câhiliye döneminde Evs ve Hazrec kabileleri arasında 120 yıl devam eden savaşların sonuncusu olan Buâs Savaşı'nın başlamasına sebep oldu. Hicretten sonra topluca İslâm'ı kabul eden Hazrec kabilesiyle birlikte o da İslâm'ı benimsedi. Hz. Peygamber'in kendisini Âkıl b. Bükeyr ile kardeş ilân ettiği nakledilmektedir. Mücezzer b. Ziyâd Bedir Gazvesi'nde bulundu. Bu savaşta Resûl-i Ekrem, müşrikler safında yer aldığı halde Mekke'de müslümanlara faydası dokunan Ebü'l-Bahterî Âs b. Hişâm'ın öldürülmemesini emrettiği halde Mücezzer onu öldürdü. Savaşın ardından Resûlullah bu davranışı yüzünden Mücezzer'i sorgu-

ya çekince onun Ebü'l-Bahterî'nin teslim olmadığını ve savaşmaya kalkıştığını bildirmesi üzerine affedildi. Mücezzer Uhud Gazvesi'ne de katıldı ve düşmana karşı mücadelede büyük başarı gösterdi. Fakat Buâs günü öncesinde katlettiği Süveyd b. Sâmit'in oğlu Hâris b. Süveyd çarpışmaların en şiddetli anında birlikte savaştığı Mücezzer'i arkadan hançerleyerek şehid etti. Savaştan sonra Uhud Şehitliği'ne defnedilen Mücezzer, Nu'mân b. Mâlik ve Abde b. Hashas ile aynı kabre kondu. Bu arada Mücezzer'in katili Hâris b. Süveyd'e de kisas uygulandı.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Meğâzi*, I, 80-81, 149, 167, 303, 304-305; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 288; II, 520, 629-630, 695; III, 94; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 43; III, 456, 552-553; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 74, 177, 467; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 34-35; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 550-551; Merzûbânî, *Mu'cemü's-su'arâ* (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1402/1982, s. 471; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1459-1461; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, V, 64-65; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), V, 770-772; Asri Çubukçu, "Buâs", *DİA*, VI, 340.

MEHMET EFENDİOĞLU

MÜCİB

(المجيب)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "kesmek; birinin susmasını sağlamak" anlamındaki **cevb** kökünün "if'âl" kalıbından (**icâbet**) sıfat olan **mücîb** "dua ve dileklere olumlu cevap veren" mânasına gelir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "cvb" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 98-99). İcâbetin asıl anlamı "cevap vermek suretiyle söz söyleyenin kelâmını kesmek"tir. Râgib el-İsfahânî taleplerin ve onlara mukabelede bulunmanın biri sözle, diğeri fiille olmak üzere iki şekilde gerçekleştiğini söyler. Kur'an-ı Kerim'de, "Allah'ın davetçisine icâbet ediniz" meâlindeki âyet (el-Ahkâf 46/31) birincisinin, "Ey Mûsâ ve Hârûn, ikinizin de talebi kabul edilmiştir" âyeti de (Yûnus 10/89) ikincisinin örneğini teşkil eder (*el-Müfredât*, "cvb" md.).

İcâbet kavramı beş âyette zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilmektedir. Bunlardan biri mücîb şeklinde olup Hz. Sâlih'in kendi kavmine hitabı sırasında, "Allah'tan bağışlanma isteyin ve O'na dönün, zira benim rabbim kullarına çok yakındır, dua ve isteklerini kabul edendir" şeklindeki ifadesinde (Hûd 11/61) yer almaktadır. "Nûh bize yalvarıp yakarmıştı. Doğrusu biz en güzel biçimde cevap verenleriz" âyetinde ise